

Una visió educativa de l'esport universitari

ALICIA LÓPEZ YESTE (ayeste@upvnet.upv.es)
Universitat Politècnica de València. Servei d'Esports

1. Esport universitari

Encara que parega una qüestió menor, el concepte d'esport universitari no és un concepte fàcil de definir, i són diverses les accepcions que s'han aportat des dels diferents treballs realitzats. En aquest apartat tractarem d'acotar-lo per a identificar a què ens referim quan parlem d'esport universitari, i realitzarem una fotografia de l'activitat física i l'esport que hi ha a les nostres universitats.

El Consell Superior d'Esports defineix *esport universitari* com aquell que realitzen els estudiants universitaris, una definició bàsica que només informa de la població a què fa referència. D'altra banda, la definició més recent d'esport universitari la trobem en el Pla integral per a la promoció de l'activitat física i l'esport: «l'esport universitari és aquell que, programat des de les unitats creades a l'efecte en les universitats (vicerectorats, àrees, serveis, etc.), és practicat pels alumnes en el seu àmbit, amb l'objectiu de contribuir no només a la millora de la seua salut, la seua qualitat de vida i les seues condicions físiques, sinó també, i sobretot, a la seua formació en valors i en competències, contribuint així, d'una manera transversal i durant la seua permanència a la universitat, a la seua formació integral» (Hernando, 2010).

En aquesta última definició, són diversos els elements que s'hi han incorporat. En primer lloc, acota com esport universitari aquell que es programa des de les universitats, i no l'esport que practiquen els universitaris; en segon lloc, marca els objectius que ha de tenir l'esport universitari: millora de la salut, millora de les condicions físiques, formació en valors i en competències. I, en tercer lloc, enllaça aquests objectius amb els fins de la universitat, contribuir a la formació integral dels estudiants. Objectius i fins que, com veurem més endavant, es corresponen amb els definits en la mateixa Llei Orgànica d'Universitats.

Aquestes acotacions són importants perquè serveixen per a identificar l'esport universitari i el diferencien de l'esport que practica la població en general. Així doncs, veiem que l'esport universitari està orientat a un segment de la població completament identificat i diferenciat de la població general. Quasi 1.600.000 estudiants, el 3,3 % de la població espanyola. Amb una mitjana d'edat compresa entre el 18 i els 25 anys i amb interessos i ús del temps lliure molt diferents dels de la població general. Allò cert és que l'esport és un dels principals interessos de la població universitària (López, 1999; Hernando, 2010; G. Ferrando i Llopis, 2011) i encara que en arribar a l'etapa universitària es produeix un percentatge considerable d'abandonament de la pràctica esportiva, aquesta pràctica està situada en l'àmbit de l'esport federat (el 20 % dels joves abandona la pràctica competitiva reglada quan arriba a la majoria d'edat, García Ferrando i Llopis, 2011), i el 37,2 % dels universitaris n'abandonen la pràctica federada (López, 1999). S'abandonen

les pràctiques federades i sorgeixen noves activitats en les quals s'utilitza l'esport com a vehicle d'expressió de noves necessitats (relacions socials, millora de l'aspecte físic, alliberar l'estrès...). Si en la població en general el 53 % dels habitants realitza activitat esportiva (Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2015), en la població universitària més del 80 % dels estudiants fa esport regularment, i només el 2 % no realitza mai activitat física (López, 1999).

Però, considerant la definició d'esport universitari, aquest és el que es programa des de les universitats, és a dir, des dels serveis d'esport universitaris (serveis, àrees, unitats...), estructures creades per les universitats, que des de diferents models d'atenció i finançament, promouen programes d'activitats d'oci i salut, programes de competicions internes i externes, programes de suport a esportistes d'alt nivell, gestió directa d'instal·lacions esportives, organització d'esdeveniments, activitats de promoció, i programes de formació esportiva. Estructures administratives alienes a l'activitat acadèmica, però amb una organització autònoma i completament diferenciada de l'esport federat.

Només com a exemple i a fi de visibilitzar com l'estructura esportiva és diferent de l'estructura federada, esmentarem els diferents programes de competició d'àmbit universitari a través dels organismes que regulen la seua representació oficial, que són:

- En l'àmbit internacional, la Federation International Sport University, amb l'organització d'*Universiades* d'Estiu i d'Hivern i l'organització de campionats del món universitaris.
- En l'àmbit nacional, el Comité Espanyol d'Esport Universitari, organisme consultiu dependent del Consell Superior d'Esports (Ministeri d'Educació, Cultura i Esport): amb l'organització del programa de campionats d'Espanya universitaris.
- En l'àmbit autonòmic, a la Comunitat Valenciana, el Consell d'Esport Universitari Valencià (òrgan creat el 1986, però que no s'ha constituït mai). El que sí que hi ha hagut és una coordinació entre les diferents universitats de la Comunitat Valenciana per a dotar de major representativitat la competició universitària autonòmica amb l'organització del Campionat Autonòmic Universitari.
- I en l'àmbit intern, la competició pròpia de cada universitat que generen els serveis d'esport universitaris.

És interessant destacar que si apreciem en aquesta descripció una relació lineal del recorregut de l'esportista universitari, ens estem equivocant. Cada una d'aquestes estructures funciona de manera autònoma i independent, sense a penes lligams de coordinació. Des de la creació el 1988 del Comité Espanyol d'Esport Universitari com a òrgan assessor del Consell Superior d'Esports, i no com a òrgan executiu en matèria d'esport universitari, les relacions entre els responsables de l'esport universitari i l'organisme que regula la seua participació nacional i internacional, el Consell Superior d'Esports, han sigut convulses, i s'ha plantejat un debat entre les atribucions i competències d'aquest últim, en què les universitats han reclamat la necessitat d'autogestió i definició de tot el programa d'esport universitari.

Finalment, l'esport universitari és una pràctica opcional: des que la reforma de 1977 va eliminar l'assignatura d'Educació Física del currículum universitari, l'esport a la universitat no és obligatori, no pertany a l'àmbit de la investigació o la docència, forma part dels serveis

complementaris a l'estudiant i adopta, segons els objectius de cada universitat, una gran diversitat de formes, com hem pogut comprovar en els paràgrafs anteriors: competitiva, recreativa o formativa, entre altres.

En efecte, la pràctica esportiva en la universitat ha anat diversificant-se en les últimes dècades, i tot i que en els seus inicis va estar clarament basada en les competicions com a activitats més representatives de l'esport universitari, ha anat desenvolupant-se cap a una oferta diversificada que atén tot el fet esportiu des del seu context més obert (García Ferrando, 1990). Aquesta pràctica, diversa i en totes les seues facetes, ha de contribuir, no només a la millora de la salut, la qualitat de vida i les condicions físiques de les i dels alumnes universitaris, sinó també, i sobretot, a la formació en valors i en competències, i d'aquesta manera contribuir a la formació integral dels estudiants.

2. Les funcions de l'esport universitari

Sota els objectius identificats en l'apartat anterior i revisant les diferents facetes amb què els estudiants identifiquen l'esport que es realitza en la universitat (López, 1999), en la nostra opinió l'esport universitari respon principalment a les següents funcions: esport-salut, esport-social i esport-educatiu.

En primer lloc, l'esport en la universitat compleix una funció de promoció de la salut. Els estudiants perceben que l'esport els proporciona benestar físic i psíquic. S'entén la salut com un concepte ampli unit a elements com ara diversió o amistat. És l'esport com una eina per a la millora de la qualitat de vida. Una faceta de l'esport representada en importants programes d'activitats físiques diverses i segures, que persegueixen millorar l'estat de forma físic i anímic dels membres de la comunitat universitària. És l'esport entés com una eina de promoció de la salut per a potenciar una comunitat universitària activa i feliç.

En segon lloc, l'esport a la universitat compleix una funció social. És una eina per a la convivència, una manera de compartir experiències, de realitzar esport amb els altres, de conèixer gent nova. Es representa mitjançant els programes d'activitats, però també amb els programes de competicions i esdeveniments. Aquests continguts esportius són utilitzats per a fer universitat, per a generar relacions cordials entre els estudiants i, especialment, per a reunir-los amb altres col·lectius de la universitat, com són el personal d'administració i el professorat en contextos diferents de l'aula més relaxats i informals.

Per últim, l'esport universitari és percebut pels estudiants com un element més de la seua formació. L'esport en la universitat compliria una funció clarament educativa. És un concepte construït sobre la imatge de la disciplina esportiva, la formació del caràcter i l'honor. La imatge que l'estudiant veu en l'esport transmet honestat, joc net, respecte a les regles, igualtat, entrenament pacífic. Pren forma, d'una banda, a través dels programes de competicions internes i, d'una altra, mitjançant la pràctica d'alt nivell que potencia l'adquisició de competències transversals com ara la gestió del temps, la resolució de problemes, el treball en equip o el lideratge. I les universitats l'implementen a través de la formació esportiva específica. És l'esport entés com una eina per a contribuir a generar i reforçar noves competències per al nostre alumnat.

En relació amb les funcions definides, per a nosaltres, l'esport universitari és aquell que practiquen els membres de la comunitat universitària i programat de forma intencional

pels serveis d'esports d'aquestes, amb l'objectiu de contribuir a la millora de la salut, potenciar les relacions socials i, sobretot, contribuir a la formació integral dels universitaris mitjançant la transmissió transversal de valors i competències que suposaran un valor afegit en el futur desenvolupament professional de l'estudiant.

3. La funció educativa de l'esport universitari

En l'apartat anterior hem vist les funcions de l'esport a partir de la visió que en tenen els mateixos universitaris, però si atenem la nostra responsabilitat com a gestors públics i la legislació existent, per a nosaltres la funció educativa hauria de ser el fil conductor de la resta d'objectius i usos de la pràctica esportiva universitària. Fer esport a la universitat és posar l'esport al servei dels fins de la universitat que, com a última baula de la cadena educativa, ha de formar, investigar i transferir coneixement a la societat.

En aquest procés educatiu, l'activitat física i l'esport tenen un paper clau com es recull en l'Estatut de l'Estudiant Universitari, en què de manera explícita es reconeix l'activitat física i esportiva com a part de la formació integral de l'estudiant, tot promovent la compatibilitat de l'activitat acadèmica i esportiva dels estudiants, amb la finalitat de generar hàbits de vida saludables, i el desenvolupament de valors. Valors com ara la sana competició, el joc net, el respecte per l'adversari, la integració i el compromís amb el treball en equip, la solidaritat, el respecte a les normes i als diversos actors de l'esport. Com veiem, una preocupació clara sobre el que s'espera de l'activitat esportiva dins de la universitat.

Sota aquest prisma, l'esport universitari ha de marcar el seu full de ruta, identificant-se amb la transmissió dels valors que acabem d'esmentar. Però si tenim en compte que no totes les activitats esportives són una activitat educativa i que l'esport és capaç de transmetre una sèrie de valors als estudiants, hem d'adonar-nos que també és capaç de transmetre els valors oposats.

L'esport en general, i l'esport universitari en particular, tenen un camp d'actuació tan ampli (oci, salut, competició, espectacle...) que cada àrea d'acció genera pràctiques i representacions diferents, a vegades fins i tot contraposades, la qual cosa fa molt difícil impulsar de manera unificada les potencialitats educatives de l'esport. Per exemple, l'esport d'alt nivell genera grans èxits esportius, però moltes vegades va acompanyat per pràctiques de dopatge que desentonen absolutament amb l'esperit de joc net que presumiblement promou el mateix esport.

Per això és tan important definir i planificar l'estructura i l'oferta de l'esport que es practica en les nostres universitats. Ho vulguem o no, les estructures d'esport universitari es troben emmarcades en l'última baula de la cadena educativa, i com hem vist, la universitat concep l'activitat física i l'esport com un element educatiu, visió que comparteixen els estudiants. Els serveis d'esport universitaris, amb la seua oferta, amb la seua normativa, amb la seua gestió, amb la seua planificació, amb la seua forma de fer, és a dir, amb el seu comportament organitzacional, estan transmetent valors a la seua comunitat universitària i al seu entorn social, i el fet de no prendre partit educativament sobre certs valors implica estar donant-ne suport a altres.

És necessari comprometre's conscientment, i intencionadament, amb els valors que creiem que han de ser transmesos en l'esport universitari. Es fa necessari, com indica Javier

Durán (2006), superar la idea que l'esport transmet *per se* qualitats morals i assumir que l'activitat esportiva, com qualsevol instrument, és neutra, que pot tenir un enorme potencial educatiu, però en la mesura en què es regulen de forma adequada les condicions en què es realitza (Heinemann, 2001). L'esport, per tant, constitueix un mitjà, un instrument, que permet assolir els objectius educatius que es plantegen en la universitat.

És per això que des dels serveis d'esport s'ha de prendre partit i avaluar de forma molt nítida els objectius que es pretenen aconseguir. No és suficient a promoure l'activitat esportiva, a aconseguir que augmente el percentatge d'estudiants que fa esport, a acostar l'esport i l'activitat física a tots els membres de la comunitat universitària, s'ha de prendre partit de forma conscient per un model d'esport universitari que transmeta els valors que converteixen els nostres estudiants en millors persones, persones més sanes i persones capaces d'irradiar els esmentats valors en el seu projecte de vida i en la seua activitat professional.

No podem deixar que les modes, els estàndards socials i el mercat definisquen el nostre pla d'acció, per descomptat que hem de treballar sobre models esportius atractius i aprofitar la força que la publicitat, els mitjans de comunicació i la societat actual estan donant a l'esport i a l'activitat física, però serà l'empremta amb què es definisquen els programes d'esport en les universitats allò que identificarà l'esport universitari només com un més entre les múltiples ofertes del mercat actual, o bé com un esport amb un alt valor educatiu. Per això, l'activitat esportiva ha de ser generada de forma que efectivament incidisca sobre els objectius que volem assolir, i hem de buscar tècniques d'avaluació que ens permeten confirmar que realment s'han aconseguit (Balibrea, Santos i Lerma, 2002).

Una de les eines més potents per a aconseguir aquests objectius és la integració de l'activitat física i l'esport en el currículum dels universitaris, però, com veurem en el punt següent, a pesar de l'acceptació immediata del valor educatiu de l'esport per part de les autoritats acadèmiques, la integració efectiva encara no s'ha produït.

4. L'activitat física i l'esport en el currículum universitari

Com hem comentat, la universitat és l'últim esclavó de la cadena educativa, és l'organització d'educació superior la missió de la qual és formar, investigar i transferir coneixement a la societat. En aqueix procés educatiu, l'última etapa educativa dels futurs professionals de la nostra societat, l'activitat física i l'esport tenen un paper completament diferent del desenvolupat fins aleshores en el sistema educatiu, un paper lluny del concepte d'assignatura, lluny de l'obligatorietat i l'avaluació.

Així, com apuntàvem en paràgrafs anteriors, des de la reforma educativa de 1977, l'educació física no forma part de la relació d'assignatures curriculars i ha deixat de ser matèria obligatòria en la universitat. Des d'aleshores, en les diferents reformes realitzades, l'activitat física i l'esport han estat presents en el sistema universitari fora de l'àmbit curricular obligatori, però en totes aquestes s'ha plantejat de forma explícita l'obligatorietat de dedicar recursos i atenció a l'activitat física i l'esport des de les universitats.

En aquesta línia, la Llei de Reforma Universitària va establir l'oportunitat de tornar a integrar l'esport en el currículum universitari sota la fórmula dels crèdits de lliure configuració. Així, el 63 % de les universitats (Guàrdia, 2004) recollien la fórmula

d'obtenció de crèdits de lliure configuració per activitat esportiva. Algunes universitats van veure en això l'oportunitat de captar estudiants i adherir-los a la pràctica esportiva; altres, de premiar i reconèixer l'esforç dels esportistes universitaris d'alt bagatge esportiu que representaven la universitat en les competicions interuniversitàries; i altres, de formar els estudiants en matèries relacionades amb les ciències de l'esport, ja fora des d'un punt de vista utilitari o des del prisma científic. Un sistema ric de reconeixement en el context universitari però que en molts casos es va escapar del control universitari, atés que es convalidaven qualsevol tipus d'activitats.

Actualment, amb la Llei Orgànica d'Universitats i la Llei Orgànica que Modifica la Llei d'Universitats (LOMLOU), davant la necessitat de convergència amb Bolonya en el nou espai europeu d'educació superior, s'ha obert una nova oportunitat perquè l'activitat física i l'esport tornen a formar part del currículum universitari, encara que, com en altres ocasions anteriors, siga una opció i no amb caràcter obligatori. En l'intent d'ordenar el calaix de sastre en què es va arribar a convertir la lliure configuració, la reforma limita a sis els crèdits ECTS (European Credits Transfer System) que poden obtenir els estudiants, i reconeix l'activitat esportiva com un element necessari per a la formació de l'estudiant i d'interés general per a tota la comunitat universitària. Es reconeix així acadèmicament la participació dels estudiants en activitats universitàries no només esportives, sinó també culturals, de representació estudiantil, solidàries i de cooperació.

Però novament no hem sigut capaços d'aprofitar totalment aquesta oportunitat, i lluny de limitar els sis crèdits per a aquestes activitats complementàries, les assignatures oferides des dels departaments han esgotat els 240 crèdits curriculars que componen els títols. Així, els estudiants configuren la seua titulació amb assignatures especialitzades sense necessitar els sis crèdits ECTS en activitats. D'aquesta manera, el que semblava una opció decidida per a recuperar l'activitat física i l'esport com a part del currículum universitari, la realitat mostra que s'ha quedat només en una intenció.

Amb l'aplicació de la LOMLOU i els nous plans d'estudis adaptats a l'Espai Europeu d'Educació Superior, la realitat amb què es troben moltes universitats és que l'avaluació continuada, l'assistència obligatòria a classe i l'esforç de l'estudiant com a criteri bàsic docent, generen un nou perfil d'estudiant universitari centrat quasi exclusivament en les tasques derivades dels seus estudis, amb un alt nivell d'exigència presencial en classe i d'estrés generat per l'excés de treball i es percep un menor ús dels espais esportius en les universitats. A tall d'exemple, en els últims anys en algunes universitats detectem una disminució molt significativa de l'activitat esportiva en horari lectiu, i es concentra la participació esportiva en horari de vesprada; podem dir que el que abans es percebia com a vida universitària, on l'universitari integrava al llarg del seu dia el seu quefer en la universitat, els seus estudis, la participació en activitats culturals, en activitats esportives, en accions de voluntariat, s'està desplaçant a horaris no lectius, i en molts casos es desplaça fora de la universitat en comptes d'integrar-se en la seua vida universitària.

A pesar que l'espai europeu d'educació superior no ha suposat el que caldria esperar d'integració de l'activitat esportiva en el currículum universitari arran de la redacció de la llei, cal dir que no tot està perdut. Una nova oportunitat s'obri en les universitats per a propiciar el reconeixement explícit del valor educatiu de l'esport que se li reconeix implícitament. Així doncs, amb la incorporació de les transferències transversals a les

titulacions universitàries, les universitats tenen de nou l'opció de generar línies d'actuació que reconeguen explícitament el valor educatiu de l'activitat esportiva.

Aquesta és una nova oportunitat per a reconèixer els aprenentatges que els esportistes aconsegueixen. Sense anar-hi més lluny, en una primera mirada a aquest tema, la representació en competicions oficials requereix una dedicació i compromís mantingut en el temps que garanteix l'adquisició de competències com ara la gestió del temps, la resolució de problemes, el treball en equip o el lideratge, habilitats fonamentals per a un bon exercici professional. Ningú dubta que l'exigència esportiva compaginada amb l'acadèmica, requereix una alta planificació i una adequada gestió del temps per a poder compaginar amb èxit estudis i entrenaments. D'aquesta manera, els esportistes aprenen a dosificar els seus esforços i els inverteixen en les activitats necessàries per a aconseguir millor els seus objectius. Igualment, la pràctica esportiva exigeix anàlisi i capacitat de resolució dels problemes que es plantegen. Les accions de l'esportista són la resposta a les necessitats del joc, les intencions del mateix jugador des de cada un dels rols estratègics que assumeix i les possibilitats estructurals, com ara l'ús de l'espai, el temps de joc o les regles, per exemple.

Així doncs, els esportistes desenvolupen habilitats que els permeten adaptar-se amb èxit a la naturalesa canviant de les situacions esportives, habilitats transferibles a altres esferes de la vida diària. A més a més, altres de les competències transversals que subratllem són el treball en equip i el lideratge, que són una constant en l'esport. Parlem de persones que adquireixen habilitats molt importants per al seu dia a dia i, lògicament, també per al desenvolupament de funcions pròpies de qualsevol organització. Els esportistes de disciplines individuals saben el que és la constància, l'afany de superació, la iniciativa, la concentració i la presa ràpida de decisions. Els que practiquen esports d'equip, a més, gaudeixen de visió de conjunt, generositat i lleialtat. Tot això els converteix en la majoria de vegades en referents socials, exemples per a transmetre valors com ara humilitat, talent, entrega, perseverança o treball en equip, entre els més destacats.

L'àrea de competències transversals en les universitats és un camí encara incipient en el qual es pretén recollir totes aquelles habilitats relacionades amb el desenvolupament personal, que no depenen d'un àmbit temàtic o disciplinari específic, sinó que apareixen en tots els dominis de l'actuació professional i acadèmica (González i Wagenaar, 2003) i en aquelles, l'esport i l'activitat física tenen un llarg camí per recórrer.

5. Conclusió

Finalment, i a tall de conclusió, traçarem tres línies d'actuació que busquen enfortir l'acció i la visibilitat de l'esport universitari.

La primera és la necessitat d'aprofundir en el coneixement dels estudiants universitaris, de les diferències que hi ha entre ells i de les motivacions que tenen per a fer esport. És necessari aprofundir en el coneixement de col·lectius diana (dones, preuniversitaris, esportistes d'alt nivell...) per a aconseguir una oferta efectiva i integradora que incidisca en els aspectes educatius de l'activitat esportiva i on cap estudiant es quede fora.

La segona és el desenvolupament de l'autonomia universitària també en l'esport: és necessari arbitrar les fórmules necessàries des del Consell d'Universitats perquè el

recorregut esportiu de l'universitari depenga de les universitats. D'aquesta manera, la implementació dels diferents valors que ha de tenir l'esport universitari es correspondrien des de la competició interna de cada universitat fins a la màxima representació nacional i internacional.

La tercera és el reconeixement de l'acció esportiva com a part de la formació dels estudiants. Per a això és necessari que en tots els programes esportius universitaris es potencien els valors que es desitgen transmetre com a identificadors de l'esport universitari. La igualtat, desenvolupant l'oportunitat que tots els i les nostres estudiants puguin accedir a qualsevol esport o competició sota les mateixes condicions; la integració i la inclusió, propiciant la participació de tota la comunitat universitària, encara que siguin diferents o tinguin diferents capacitats; la justícia i l'ètica, desenvolupant espais on no es permeten comportaments que s'allunyen els prototípics i el respecte siga la màxima prioritat; la solidaritat i la cooperació, afavorint entorns per a assolir objectius comuns i compartir-los amb col·lectius diferents del nostre; l'eficiència i la responsabilitat, propiciant la coordinació institucional per a aconseguir objectius comuns i implementant sistemes d'avaluació i transparència en l'esport universitari. A través d'aquests programes, volem integrar el desenvolupament dels valors personals, que hem vist en els apartats anteriors, en el currículum dels alumnes com a competències transversals a la titulació.

BIBLIOGRAFIA

- REIAL DECRET 425/1977 DE 4 DE MARÇ segons el qual s'estableix una nova ordenació de l'Educació Física a la Universitat, *Boletín Oficial del Estado*, 69, de 22 de març de 1977, 6489-6490. En línia: <https://www.boe.es/boe/dias/1977/03/22/pdfs/A06489-06490.pdf> [Consulta: 22-1-2018].
- LLEI ORGÀNICA 6/2001, DE 21 DE DESEMBRE, D'UNIVERSITATS, *Boletín Oficial del Estado*, 307, de 24 de desembre de 2001, 49400-49425. En línia: <https://www.boe.es/boe/dias/2001/12/24/pdfs/A49400-49425.pdf> [Consulta: 22-1-2018].
- LLEI ORGÀNICA 4/2007, DE 12 D'ABRIL, segons la qual es modifica la Llei Orgànica d'Universitats 6/2001, del 21 de desembre, *Boletín Oficial del Estado*, 89, del 13 d'abril de 2007, 16241-16260. En línia: <https://www.boe.es/boe/dias/2007/04/13/pdfs/A16241-16260.pdf> [Consulta: 22-1-2018].
- LLEI ORGÀNICA 11/1983, DE 25 D'AGOST, DE REFORMA UNIVERSITÀRIA, *Boletín Oficial del Estado*, 209, de l'1 de setembre de 1983, 24034-24042. En línia: <http://www.boe.es/boe/dias/1983/09/01/pdfs/A24034-24042.pdf> [Consulta: 22-1-2018].
- REIAL DECRET 1791/2010, DE 30 DE DICIEMBRE, pel qual s'aprova l'Estatut de l'Estudiant Universitari, *Boletín Oficial del Estado*, 318, de 31 de desembre de 2010, 109353-109380. En línia: <https://www.boe.es/boe/dias/2010/12/31/pdfs/BOE-A-2010-20147.pdf> [Consulta: 22-1-2018].
- GUÀRDIA, J. (2004): «La actividad deportiva como instrumento y agente de formación académica en la educación superior universitaria», *Revista de Educación*, 335, 95-103. En línia: http://www.revistaeducacion.mec.es/re335/re335_09.pdf [Consulta: 22-1-2018].
- GONZÁLEZ, J., WAGENAAR, R. (2003): *Tuning Educational Structures in Europe. Informe Final*, Bilbao, Universitat de Deusto. En línia: http://tuningacademy.org/wp-content/uploads/2014/02/TuningEUI_Final-Report_SP.pdf [Consulta: 24-1-2018].
- HEINEMANN, K. (2001): «Los valores del deporte. Una perspectiva sociológica», *Apunts*, 64, 17-25.
- DURÁN, J. (2006): «La actividad física y el deporte: una oportunidad para transmitir valores». *Valores en movimiento. La actividad física y el deporte como medio de educación en valores*, Madrid, Consejo Superior de Deportes, 45, 13-23.

- BALIBREA, E., SANTOS, A. i LERMA, I. (2002): «Actividad física, deporte e inserción social: un estudio exploratorio sobre los jóvenes en barrios desfavorecidos», *Apunts*, 69, 106-111.
- HERNANDO, C. (2010): *Plan Integral para la Actividad Física y el Deporte. Actividad física y deporte en la universidad*, Madrid, Consejo Superior de Deportes. En línia: <http://www.csd.gob.es/csd/estaticos/plan-integral/LIBRO-PLAN-AD.pdf> [Consulta: 21-1-2018]
- GARCÍA FERRANDO, M. (1990): *Aspectos sociales del deporte. Una reflexión sociológica*, Madrid, Alianza Editorial.
- LÓPEZ YESTE, A. (1999): *El deporte en la Universidad Politécnica de Valencia. Un estudio desde la Psicología Social del consumidor*, Tesi doctoral, Valencia, Universitat de València.
- GARCÍA FERRANDO, M., LLOPIS, R. (2011): *Encuesta sobre los hábitos deportivos en España 2010. Ideal democrático y bienestar personal*, Madrid, Consejo Superior de Deportes. Centro de investigaciones sociológicas.
- MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE (2015) *Encuesta de hábitos deportivos en España 2015*, Madrid, Subdirección General de Estadística y Estudios, Secretaría General Técnica. En línia: https://www.mecd.gob.es/servicios-al-ciudadano-mecd/dms/mecd/servicios-al-ciudadano-mecd/estadisticas/deporte/ehd/Encuesta_de_Habitos_Deportivos_2015.pdf [Consulta: 22-1-2018]

BIONOTA

Alicia López Yeste

Llicenciada en Educació Física, Màster en Alt Rendiment Esportiu i Doctora en Psicologia per la Universitat de València. Treballa com a Cap de Servei del Servei d'Esports de la Universitat Politècnica de València.